

установки екзегетики на імманентизм інтерпретації вночі актуальні, і, по мненню автора, актуальні они також і для перекладу, в частности, в рамках шлейєрмахеровської герменевтики. Важність екзегетического прочення показана на прикладі двох перекладів стихотворення У.Б.Йейтса «The Magi» («Волхви»).

Ключеві слова: поетический переклад, інтерпретація, герменевтика, екзегетика, Йейтс, Шлейєрмахер.

Ferens N., PhD Student,

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv

EXEGESIS AND HERMENEUTICS IN SYMBOLIST POETRY TRANSLATION: YEATS IN UKRAINIAN AND RUSSIAN

The article contemplates on the issue of original text's exegesis as the initial part of translator's work if one chooses the author-centered approach to the symbolist original. Exegesis's focus on immanent interpretation is considered topical within the framework of late postmodernist paradigm. To author's opinion, this focus is also relevant in the context of translation studies as part of Schleiermacher's hermeneutics. To show the relevance of primary exegesis in the interpretation of the symbolist original two translations of W.B.Yeats The Magi (into Ukrainian and into Russian) are studied in the article.

Keywords: poetic translations, interpretations in translation, hermeneutics, exegesis, Yeats, Schleiermacher.

УДК 81'25'138'32=161.2=134.2

Фокін С.Б., к.філол.н., доц.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДИСФЕМІЗМИ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У МІКРО- ТА МАКРОКОНТЕКСТІ

Розглянуто метод кількісної оцінки еквівалентності відтворення дисфемізмів у художньому перекладі; виявлено, що при значній кількості втрат дисфемізмів здійснюється компенсація, яку можна оцінити лише з урахуванням макроконтексту шляхом порівняння абсолютної кількості дисфемізмів в оригіналі і перекладі, розрахування середнього квадратичного відхилення; укладання графіка дозволяє оцінити і якісні аспекти еквівалентності.

Ключові слова: компенсація, макростилістика, дисфемізм, кількісний аналіз.

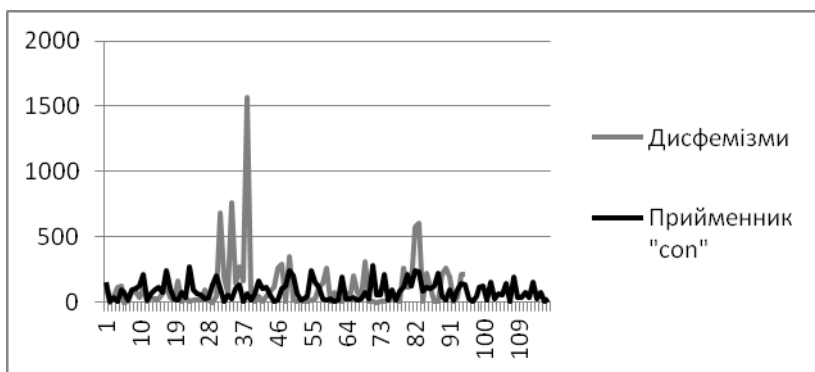
Вивчаючи різні явища, від загальних вимірів комунікації до дрібних лексико-стилістичних особливостей, філологи давно визнали необхідність виходити за рамки класичних мовних одиниць (слів, речень), а, окрім тексту, враховувати і широкий контекст, зокрема й позамовний. У теорії й практиці перекладу такий підхід наразі є чи не єдино можливим і, навіть досліджуючи “під мікроскопом” якесь дрібне перекладацьке явище, не можна відірватись від макроконтраксту. На наш погляд, особливо яскраво взаємозумовленість мікро- й макроконтраксту виявляється під час аналізу особливостей відтворення власне стилістичних прийомів або стилістично значущих одиниць мови й мовлення. Якщо якусь граматико-стилістичну або лексико-стилістично особливість розглядати окремо від широкого контексту, то часто-густо переконуємось, що в перекладі інколи її неможливо відтворити в усіх вимірах, насамперед формальному, семантичному, стилістичному, прагматичному тощо. Приміром, іспанські зменшувально-пестливі суфікси можуть сполучатися так, як в українській мові немислимо – з прислівником “luego” (“потім”) – “lueguillo”. Тому повноцінного перекладного відповідника, який відтворив би і форму, і зміст, і функцію такої форми, годі й шукати. Утім, функція суфікса може бути відтворена іншими засобами в контексті, себто компенсована. До таких стилістично забарвлених одиниць, при перекладі яких закономірними будуть втрати і компенсації, слід віднести і фразеологію, зокрема національно марковану, неологізми, okazіоналізми, гру слів, реалії тощо. Саме тому нашу увагу привернули дисфемізми як іще малодосліджене стилістичне явище. Якщо для фразеологізмів, неологізмів, діалектизмів та багатьох інших лексико-стилістичних явищ існують спеціалізовані словники, до дисфемізмів лексикографи переважно ще не дібралися. Почасти це можна пояснити тим, що значну кількість дисфемізмів слід розглядати як мовленнєві, а не мовні одиниці, що творяться okazіонально і функціонують як такі лише за умов заданого контексту. І все ж, значна їхня частина вже давно перейшла з розряду мовленнєвих okazіональних до лексичних одиниць, закріплених у системі мови, що зафіксовані в одномовних тлумачних словниках, щоправда у невпорядкованому вигляді. Відтак, зустрічаючи дисфемізм у художньому тексті, перекладач

сам-на-сам має долати проблему підбору відповідника, оскільки перекладних та ономазіологічних словників дисфемізмів немає, а пошук забирає і час, і творчі сили, які можна було б приділити розв'язанню інших творчих труднощів. Тому, певна річ, актуальним питанням виявляється розвідка методів пошуку дисфемізмів, зокрема, виявлення їхніх формальних маркерів, і укладання словників, чому присвячено окрему публікацію, що перебуває у друці. З іншого боку, цікаво простежити, як на практиці перекладачеві вдається впоратися із труднощами перекладу дисфемізмів, наскільки витримуються при цьому критерії еквівалентності. Адже далеко не завжди легко (якщо взагалі можливо) підібрати влучний стилістично знижений синонім орудним шляхом. Якщо для “напоя” стандартним стилістично зниженим синонімом можна вважати іменники “пійло”, “бурда”, доволі проблемним видається пошук дисфемізму для “окулярів”, “ліхтаря”, “книги” тощо. Прогнозуючи результат аналізу перекладацьких рішень, можна передбачити, що перекладач використає механізм втрат і компенсацій, насамперед, стилістичних. Якщо в одному фрагменті підібрати еквівалентний дисфемізм не вдається, цілком можливо компенсувати його функцію в іншому фрагменті. Власне у цьому і реалізується принцип перекладності.

Пишучи про проблему перекладу стилістично знижених просторічних слів, більшість з яких теж слід віднести до дисфемізмів, чеський перекладознавець І. Левий зауважує, що зовсім не обов'язково, щоб у народному мовленні кожному розмовному звороту першотвору відповідало просторіччя в перекладі – воно може бути використане і в іншому місці, аби тільки загальне враження щодо мовленнєвої характеристики залишилось незмінним [Левый 1974: 394]. Аналогічні спостереження наявні і в Р.П. Зорівчак, у зв'язку з перекладом слів, що містять пейоративні суфікси (себто, теж переважно дисфемізми): “У перекладі О. Сологубенка пейоративний підтекст послаблюється через втрату конотації, що їх в оригіналі вміщують суфікси (...). Звісно, перекладач міг би знайти якісь лексичні засоби контекстної компенсації” [Зорівчак 1989: 168]. Продовжуючи історію питання, окрім наведених прізвищ вчених, можна згадувати практично всіх авторів загальної теорії перекладу або теорії художнього перекладу, оскільки проблематика дисфемізмів так чи інакше виходить на поверхню, хоч і не завжди під такою назвою

(зокрема, з погляду конотації [Зорівчак 1989: 151–177], пейоративних значень [Виноградов 1968: 158]; [Львовская 1985: 185, 213], стилістично знижених лексичних одиниць [Влахов 1980: 14–15] тощо. Відтак, зазначена думка про те, що певні стилістичні явища можна відтворити лише з урахуванням макроконтексту, а оцінити їхню еквівалентність реально лише за умов врахування всієї сукупності цих явищ у фрагменті твору, цілому творі або низці творів, вже не є новою, а стала загальноприйнятною. У кількісному ж плані це питання ще не розглядалося. Тому **мета** цієї розвідки полягатиме в розробці кількісного методу оцінки еквівалентності дисфемізмів, переклад яких передбачає використання втрат і компенсацій на рівні макроконтексту.

В іншому окремому дослідженні, результати якого наразі перебувають у друці, ми провели аналіз розподілу дисфемізмів в оригінальних навмання відібраних іспанському і українському текстах. Аналіз показав, що, на відміну від стилістично не маркованих одиниць, дисфемізми характеризуються нерівномірним розподілом у тексті. Зокрема, це означає, що в тексті наявні “згустки” дисфемізмів, які чергуються з відносно великими перервами. Ця особливість підтверджується і на матеріалі, обраному в рамках цього дослідження. Зокрема, на графіку 1 чорною лінією показано розподіл прийменника “con” у тексті, а світло-сірою – розподіл дисфемізмів:

Графік 1. Розподіл дисфемізмів і прийменника “con” у тексті оригіналу

Для досягнення мети був відібраний репрезентативний фрагмент оригіналу у 10 000 слововживань з роману А. Переса

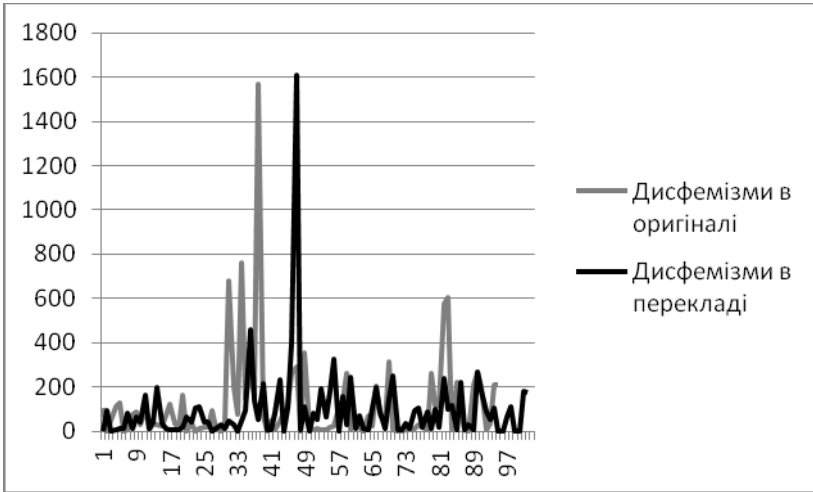
Реверте “Шкіра для барабана” та відповідний йому фрагмент перекладу у виконанні О. Леська. Оскільки перші сторінки як сильна позиція тексту можуть суттєво відрізнятися від решти твору, відібраний для аналізу фрагмент починається з другого розділу роману.

Отже кількісний аналіз розподілу дисфемізмів показав такі особливості: на графіку 1 ми бачимо розподіл дисфемізмів у тексті оригіналу. Вісь абсцис показує порядковий номер дисфемізму, а ордината – відстань у словах від поточного дисфемізму до попереднього. Для порівняння з розподілом одиниць, що не є стилістично маркованими, на графіку 1 показано розподіл прийменника “con” (стилістично нейтральної одиниці) в тексті оригіналу, який, як видно, значно більш рівномірний. У цілому ж фрагмент оригіналу містить 97 дисфемізмів. Тепер порівняймо специфіку розподілу дисфемізмів в оригіналі і перекладі.

У результаті зіставного аналізу першотвору й цільового тексту виявилось, що лише 52 з 97 відтворено дисфемізмами в перекладі. Виявляється, що приблизно половину (51,5 %) не відтворено стилістично зниженими відповідниками. І хоча цілком зрозуміло, що ці “втрати” компенсовано, виникає закономірне питання: наскільки повна ця компенсація? Як зазначає М.А. Венгрєнівська: “В теорії перекладу проблема компенсації належить до однієї з найскладніших, і наразі немає єдиної визначеної системи порівняння двох мов за видами компенсацій” [Венгрєнівська 2008: 154]. Тому, щоб наблизитись до розуміння механізму компенсації і способу його оцінки, проаналізуємо кількісні характеристики дисфемізмів, особливості їх розташування у тексті перекладу і порівняємо їх зі специфікою розподілу дисфемізмів в оригіналі. Виявляється, що 53 дисфемізми з’являються у фрагментах цільового тексту, коли в відповідних фрагментах оригіналу дисфемізму немає. Відтак, у фрагменті перекладу 105 дисфемізмів проти 97 оригіналу, тобто, в кількісному плані забезпечується дуже висока еквівалентність (відхилення лише у 8%). Навіть середнє квадратичне відхилення (або стандартне відхилення, що показує діапазон коливань величин вибірки) теж суттєво не різняться (в оригіналі – 210; в перекладі – 177). І хоча можна сміливо припустити, що перекладач О. Лесько не проводив розрахунки так, як у даному дослідженні, не ставив собі за мету дотриматися кількісної еквівалентності, а радше виходив з інтуїтивного відчуття тональності, забарвленості сюжетного

фрагмента, зображеної в повісті ситуації, при всьому тому очевидно, що збіг зазначених кількісних показників красномовно свідчить про наявність еквівалентності на макрорівні, хоч у 51,5% випадків вона не витримується на мікрорівні.

Розглянемо тепер у порівнянні особливості розподілу дисфемізмів в оригіналі і перекладі, представлені на графіку 2.

Графік 2. Розподіл дисфемізмів у тексті оригіналу й тексті перекладу

Як бачимо, наочно спостерігається доволі схожа картина коливань в оригіналі і в перекладі, однак у перекладі явно менше піків. Зарано робити глобальні висновки, але, можливо, й тут дається взнаки універсальний закон стандартизації перекладної мови. У тексті перекладу це відбулося переважно за рахунок того, що в декількох сценах, де оригінальних текст позбавлений дисфемізмів, перекладач із певних міркувань усе ж таки вжив декілька негативно забарвлених слів. При цьому не було порушено загальну тональність твору, проте дещо змінено тональність сцени. Наприклад:

“Todos están pendientes del enviado de Roma. Pero imaginábamos a un funcionario bajito con sotana, un maletín negro lleno de misales, crucifijos y cosas así” [Pérez Reverte 1995: 59] – *“Тут усі в очікуванні посланця Риму. Але ми гадали, що пришлють якогось чиновничка-коротуна в сутані, з чорним чемоданом, напханим*

молитовниками, розп'яттями та подібними **штуками**” [Перес Реверте 2012: 61].

Усвідомлюючи, що недостатньо даних для аналізу цієї зміни під кутом зору критики перекладу, лише констатуємо, що певне зневажливе ставлення до типового священика в перекладі стало більш експліцитним. Ураховуючи, що, як згодом виявляється, мовець (Марсала Гріс) є чорницею, на нашу суб'єктивну думку, було б доречно зберегти цю оцінку так само завуальовано. При цьому, на наш погляд, перекладач вправно й слушно використав дисфемізми в перекладі у тих місцях, де в оригіналі їх не було. Наведемо деякі приклади таких рішень перекладача:

“Tiry la revista a una papelera” [Pérez Reverte 1995: 49]. – “**Він пожбуриє журнал до смітника**” [Перес Реверте 2012: 51].

“Sobre todo cuando es uno mismo quien ha vendido a los periodistas la información necesaria para hacer la foto” [Pérez Reverte 1995: 49] – “**А надто, якщо це саме ти здає журналістам усю інформацію, потрібну для того, щоб зробити фото**” [Перес Реверте 2012: 51] та ін.

Як бачимо, в перекладі використано дисфемічний відповідник для нейтрального іспанського дієслова “tirar”. “Пожбурювати” у тлумачному словнику української мови зафіксоване як розмовне (“розм.: кинути що-небудь рвучко, з силою; швиргнути” [Академічний]). Вживання такого негативно забарвленого відповідника цілком вписується в характеристику персонажа (підлого, підступного шахрая Селестіно Перехіля, який, перебуваючи в ненайкращому гуморі, жбурнув у смітник журнал, який зіпсував йому настрої) і в його емоційний стан – роздратованість, яка частково експлікується в перекладі за допомогою вживання дифсемізму. Для заощадження місця скорочено наведемо ще декілька прикладів компенсаторного використання стилістично знижених еквівалентів у перекладі О. Леська. У дужках наводимо словниковий, близький до оригіналу переклад слова, після риски – рішення перекладача.

Especulador (спекулянт) – *торгаш*;

Flaco (худий) – *хирлявий*;

Manchado de vino (забруднений, заплямований вином) – *загиджений вином*;

Vadear (переходити вброд) – *чвалати*;

Malvado (лиходій) – *пройдисвіт*;

Gente (люди) – *набрід та ін.*

Отже, додавання забарвлення в перекладі виявляється не випадковою, а закономірною характеристикою перекладача. Таку

особливість навряд чи слід вважати індивідуальною. За словами К.І. Чуковського, це є радше рисою професійної майстерності: великі майстри вміють влучно використовувати такі колоритні слова як “гепнутись” замість “впасти”, “косогір” замість “схил”, “розправа” замість “помста” тощо [Чуковский 1968: 99].

При всій близькості картини вживання дисфемізмів, переклад не позбавлений і індивідуальних рис. Впадають в око деякі “улюблені” слова перекладача, серед них є й дисфемізми. Зокрема, при читанні перекладу привертає увагу високий узус іменника “оборудка”. Первинні підрахунки підтверджують, що це слово характеризує індивідуальність саме О. Леська. Зокрема, в тексті перекладу обсягом приблизно 130 000 слововживань “оборудка” вжито 15 раз. Натомість у дослідницькому корпусі української мови порталу *movainfo* це слово вжито 8 раз у 13-мільйонному масиві художніх текстів і 30 раз – у масиві нехудожніх текстів обсягом 7 мільйонів слвовживань [Корпус]. Прості підрахунки відносної частоти показують, що зазначене слово в перекладі вжито в 250 разів більше, ніж у корпусі художніх текстів і в 12 раз частіше, ніж у публіцистичних текстах. Строге доведення того, що це – індивідуальна особливість перекладача або його макростилема потребує застосування додаткових статистичних функцій і, на наш погляд, варте окремої статті.

Додатково слід зупинитися на методологічних принципах відбору дисфемізмів під час здійснення вибірки, оскільки, як будь-яке стилістичне явище, їх можна розглядати і вузько, і широко. Виокремлення дисфемізмів не позбавлене суб’єктивності, оскільки пов’язане зі сприйняттям оцінки. Тому однозначним критерієм дисфемічності для нас була можливість контекстуальної заміни на нейтральний менш негативно забарвлений синонім (без зміни денотативного значення); а також наявність у словнику примітки “зневажл.”, “прост.” і т.ін. Дискусійними були прізвиська двох шахраїв (“Petro del Mantelate” / “Бичок з Мантелете”, “la Nica Pucales” / “Краля Пуньялес”). Оскільки їхні справжні імена жодного разу не вживалися, синонімічну контекстуальну заміну нейтральним відповідником здійснити не можна. Крім того, оскільки альтернативної нейтральної власної назви для цих персонажів немає, у цих імен часто зникає власне дисфемічна і лишається суто номінативна функція. Тому при вибірці й здійсненні підрахунків ми ними знехтували. У методологічному плані конструктивним висновком із цих міркувань може стати те,

що для чіткішого відображення динаміки змін кількості дисфемізмів в тому чи іншому дослідженні доречно, щоб вибірку здійснював один і той самий дослідник: це забезпечить стійкість критеріїв, які в загальнофілологічному контексті надзвичайно дифузні і варіативні.

Як зазначено вище, для аналізу було відібрано на наш погляд репрезентативний фрагмент тексту обсягом у 10 000 слововживань. Усвідомлюючи, що вибір саме такого обсягу потребує аргументації, коротко зупинимось і на цьому аспекті. Розглядаючи рамки мікро- і макроконтексту практично неможливо встановити чітку межу між цими величинами. Різні вчені вкладають у виміри порядку “макро-” різні масштаби, від абзацу до тексту або навіть сукупності текстів. Утім, видається надзвичайно нераціональним западати на гігантоманією і досліджувати на мільйонному масиві те, що можна проаналізувати на цілком осяжному невеликому фрагменті тексту (подібно до того, як у медицині при аналізі крові відбирається лише невелика фракція, а не вся кров). Питання тільки у визначенні рамок необхідної для аналізу порції. На наш погляд, обсяг фрагмента залежатиме від природи об’єкта й не може бути кількісно визначеним на всі випадки життя. Так, виявлена картина розподілу дисфемізмів, що показує значні згустки і великі перерви, еквівалентні в оригіналі й перекладі, наводить на думку про явну взаємообумовленість кількості дисфемізмів та характеру сцени. Справді, фрагменти, де змальовано дії трьох шахраїв, пройдисвітів, в А. Переса-Реверте та О. Леська характеризуються щільним використанням стилістично знижених одиниць. Натомість сцена, в якій задіяні священнослужителі, бідна на дисфемізми. Відібраний фрагмент охоплює, принаймні, три сцени, відтак, достатній для досягнення поставленої мети.

Не варто думати, що такий кількісний аналіз еквівалентності дисфемізмів може замінити оцінку адекватності перекладу. Остання передбачатиме кількісне порівняння тексту перекладу з аналогічними текстами оригіналу цільової мови (як, наприклад, здійснює аналіз Т.В. Воеводіна [Воеводина 1979: 83-91]). У нашому ж випадку аналіз проведено на основі зіставного порівняння оригіналу і перекладу, безвідносно до адресата і ситуації перекладу, тому його спрямовано на оцінку еквівалентності, а не адекватності.

Таким чином, еквівалентність дисфемізмів як специфічного стилістичного ресурсу слід оцінювати і на мікро-, і на макрорівні.

Відсутність еквівалентності на мікрорівні за умов еквівалентності на макрорівні слід вважати успішною компенсацією. Механізм компенсації, коли дисфемізми перекладу відповідають нейтральним словам в оригіналі, є одним із чинників використання оказіональних ситуативних лексичних відповідників у перекладі. Макрорівень може охоплювати як текст, сукупність текстів, так і фрагмент художнього твору, об'єднаний єдиною сценою. Оскільки дисфемізми як стилістично забарвлені одиниці показують нерівномірний розподіл тексту зі згустками та розрідженнями, кількісний аналіз, окрім співвідношення абсолютного числа дисфемізмів в оригіналі і перекладі, має також охоплювати середній розподіл дисфемізмів у тексті для оцінки макроеквівалентності. Наочною ілюстрацією макроеквівалентності є складання графіка. Макроеквівалентність не передбачає забезпечення адекватності, яка звернена радше на потреби та очікування адресата, ніж на співвідносність оригіналу і перекладу. У перспективі доречно екстраполювати використаний метод кількісного аналізу на дослідження специфіки відтворення інших стилістичних явищ у перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Академічний тлумачний словник української мови* – [Електронний документ]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. *Венгрєнівська М.А.* Нариси з теорії та практики редагування перекладних текстів і порівняльної стилістики (французька та українська мови): навчальний посібник / М.А. Венгрєнівська. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 560 с.
3. *Виноградов В.С.* Введение в переводоведение / В.С. Виноградов. – М.: Изд-во института общего и среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. *Воеводина Т.В.* О соответствии перевода жанровым традициям ПЯ в свете социологической теории перевода / Т.В. Воеводина // Тетради переводчика: Науч.-теорет. сб. – М.: – 1979. – Вып.16. – С.83–91
5. *Влахов С.* Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 344 с.
6. *Зорівчак Р.П.* Реалія і переклад. На матеріалі англomовних перекладів української прози / Р.П. Зорівчак. – Львів: Видавництво при Львівському державному університеті, 1989. – 216 с.
7. *Корпус текстів української мови* – [Електронний документ]. Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx?11=209>
8. *Левый И.* Искусство перевода / И. Левый. – М.: Прогресс, 1974 – 394 с.

9. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М.: Высшая школа, 1985. – 232 с.
10. Перес-Реверте А. Шкіра для барабана /А. Перес-Реверте. – Харків: Фоліо, 2012. – 695 с.
11. Чуковский К.И. Искусство перевода / К.И. Чуковский. – М.: Советский писатель, 1968. – 384 с.
12. Pérez Reverte A. La piel del tambor / А.Рйrez Reverte. – Madrid: Alfaguara, 1995. – 589 p.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2013 р.

Фокин С.Б., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ДИСФЕМИЗМЫ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ: ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ В МИКРО- ТА МАКРОКОНТЕКСТЕ

Рассмотрен метод количественной оценки эквивалентности передачи дисфемизмов в художественном переводе; выяснено, что при значительном количестве потерь дисфемизмов осуществляется компенсация, которую можно оценить лишь с учетом макроконтеста путем сравнения абсолютного количества дисфемизмов в оригинале и переводе, расчета среднего квадратичного отклонения; составление графика позволяет оценить также и качественную сторону эквивалентности.

Ключевые слова: компенсация, макростилистика, дисфемизм, количественный анализ.

Fokin S.B., Cand.Phil.Sci, Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv,
Kyiv

DYSPHEMISMS IN FICTION TRANSLATION: EQUIVALENCE AT MICRO- AND MACROCONTEXT

The article is focused on quantitative evaluation of dysphemisms brought out in fiction translation from the point of view of their equivalence; it turns out that in spite of many losses, a compensation is made, evaluable only at the level of macrocontext by comparing the amount of dysphemisms in the original and in translation, and by calculating standard deviation; making up diagrams can also unveil some qualitative aspects of equivalence.

Keywords: compensation, macrostylistic, dysphemism, quantitative analysis.